

Invallende gedagten

Tekst van *Invallende gedagten* door Cornelis Chastelein (juni 1705) zoals die in 1855 is gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 1855, deel III, p. 63 e.v. (Batavia, Lange & Co.).

INVALLENDE GEDAGTEN ende aanmerkingen over colonien welkers noodzakelijkheid tot verseekering van deese landen al in voortijden bij d' Heeren Seeventienen mitsgaders d' Heer generaal Maatsuijker, en de ordr Raad Pieter van Hoorn Salr is begreepen en voorgesteld geworden,

Ende

Wat men jegenwoordig tot bevoordering van deselve, vooreerst zouden kunnen aanvangen te doen.

door C. Chastelein.¹

Het is een bekende saeke, dat de colonien ofte volksplantinge werden gebooren, en opgroeijen moeten door de toevloey van menschen, het welke de ziele daar is.

Waar omtrent men tot nog sulke grondregelen niet heeft gebruikt, als daartoe vereijste, om deselve na ons te locken voornamentlijk in 't reguard van de Europiaanen, dewelke so noodzakelijk tot verseekering voor den staat dezer landen zijn blijkende genoegsaam klaar uijt den soberen aangroey van de gem: neederlanders zeedert zo veel jaren.

Daarom is er wijnig verwagtinge van zo lange d' E. Comp. bij die maxime blijft, diesse tot nu toe gehouden heeft, dewelke met de eigenschappen en prerogativen van een colonie niet overeen en stemmen, als zijnde meest gereguleerd tot een particuliere en eijgen commercie, ten minsten alwaar eenig naamswaardig voordeel te behalen of te hopen is, werdende door begeerte en winsugt seer gestut, en terug gehouden daarom zijn genereuse magten ofte en staat daartoe bequame als coopliden, die te seer op de presente profijten sien.

Een colonie heeft langen tijd van doen om de gewenste vrugten te geeven, en de coloniers moeten een gewenste vrijgheijd hebben, om haar gewassen of koopmanschappen te vervoeren, en te verkoopen waar sij willen, nog en mag ook niet beswaart worden.

En schoon d'eerste tijden, die voorbij sijn, doen het gemakkelijk en ordentelijker, als nu hadde kunnen geschieden niet weer zijn te hervatten so is daarom hetselve evenwel niet t'eenemaal ondoenlijk; de conduictes en bestieringe moeten door industrie na de constitutie der landen en der tijden uitgevonden en gereguleerd werden, haar selve dan vervolgens wel wijsende, en seggen de. Hr. 17^{en}. dien aangaende seer wel in haare missive van 25 October 1686 onder de materie van Ceijlon, men moet het niet opgeeven schoon de beginselen swaar sijn.

Batavia als het importantste en wel gelegenste soude men eerste mede moeten beginnen, hebbende neevens het Eijland van Java so veel bequame anlockende hoedanigtheeden tot een colonie als men qualijk op een plaats in de wereld, daar alles zo bij malkanderen is soude kunnen vinden, hetwelke al van outs d'Heeren Seeventhienen en alle verstandige menschlievende luijden ook sodanig begreepen hebben. Dog een sake van sulken grooten gewigt heeft bijna een geheele Eeuw gefluctueerd, en is door de geene van een ander gevoelen, die dat vermogens geweest zijn zeer gestremt, en dikwils overdwast

¹ Cornelis Chastelein was van 1705 tot 1709 extraordinair, en van dat jaar tot 1714 ordinair lid van de Raad van Indië.

geworden, waardoor de opinien over de colonien, in sulke verwarden en onzekere stond zijn geraakt dat hetselve met er tijd door sommige voor bijna een onmogelijke of ten minsten ondienstige zake is geoordeelt en aangesien geworden, om welke veroordeelen weg te nemen, en die verwarringen weder te ontknopen, en daar omtrent alles in een gereguleerde staat te brengen hebben reeds veel wijser als ik, vrugteloos haar hoofd gebrooken, als zeker zijnde, dat daar eensklaps geen vaste reegel toe voor te stellen ofte uijt te vinden is, en sal het daarmee moeten koomen als met de menschen die eerst kruijpende, vervolgens gaan en staan leeren en daarna volkomen haar kragten beginnen te krijgen; over sulks so isser mijns oordeels voor als nog niet anders te doen als door het reformeeren van dees en gene zaken die deselve hinderlijk zijn, en het vast stellen van andere daartoe dienstiger ordres een aanvang te maeken, dewelke (gelijk in den beginne is gesegt) uijt den toevloey van menschen gebooren en voortkomen moet. Waartoe dan dienstig zoude weesen

Eerstelijk een uijtbreijding over de landen van den menschen te doen die men reets omtrent d' stad te veel heeft, ende daar tot een last vertrecken, malkanderen overkrop op den hals zittende, dewelke tot groote schade en quellinge van 't gemeen meest bestaan van het debauchereren, aanhouden en vervoeren der slaven benevens andere guijte stucken meer, om welke schadelijke kale ledighgangers, van andere te onderscheiden en uijt te vinden so zoude men eenige van de welmeeneste en getrouwste personen kunnen aanstellen, en espres qualificeeren, om een scherp en naauwkeurig onderzoek en rekenschap te doen geeven waarvan een ider die bij de stad woont van leeft en door bestaat en die daar geen voldoende reeden van kunnen geeven laten noteeren. Wanneer men sodanige onnutte ledighgangers soude moeten aanseggen, dat ze haar op sodanige landen daarse aan de eijgenaars kennis, ofte geneegetheid toe hebben, en liefst onderwonen wilde zig zullen mogen ter neederzetten om daar haar met den landbouw te erneeren ende aan haar die natuurlijke vrijjigheid vooraf gedefereert hebbende degeene die niemant kunnen vinden, die haar op sijn landerijen hebben wil, ofte plaats geeven ken.

So soude men deselve Christenen bij Christenen en ider natie meeste bij een die men gist dat best zullen kunnen accordeeren gevoeglijkste wijze moogen sorteeren ende haar onder bequame hoofden, te landen waart in plaatsen geeven off aanwijzen alwaar ze (mits handen aan de ploeg slaande) leeven en aan kost koomen ofte bij onwilligheijd haar als quade onnutte ingeseetenen het Land uijt te bannen sonder met sodanige luije schoften eenig het minste mededoogen off verkeerde barmhertigheijd meede te hebben. Ik meen wel seker als er maar met ruijge schoenen wierd doorgestapt, en sodanig een exempel off twee gesteld was, siende dat het ernst is, dat de meeste haar wel haast aan het werk soude begeeven en heel wel te vreedden zijn datse maar onder een goed hoofd in maniere voorsz. geplaatst waaren.

Ten tweeden is het nodig om meer volk tot ons te locken, geheel aff te schaffen alle de zogenaamde heerediensten, als niet van eenigh belang voor d' E. Comp. importeerende, daar het kleen getal van Inlanders binnen 's lands hier in 't gebied van Batavia door haar officiers seer meede gequeld, en door afkeerigh gemaekt werden zonder dat d' E. Comp. voor betaling (gelijk se nu even wel doen) zoude manqueeren de benooidige kleenigheden, diese nu van de Javanen bekomen als de gemeene arme lieden (die den arbeijd moeten doen) dan daar ook het haare van kreegen 't welk tot nog toe niet geschied is, als voor een kleen gedeelte dat geen naam mag hebben, werdende alle de rest door de hoofden in de zak gestookten, ende om het overkomen van volk meerder te faciliteeren so zoude het daar benevens goet weesen de Cheribonse vorsten, en de Prianse, en andere nabuurige Javaanse regenten die onder de protectie en magt van de E. Comp. staan scherpelijk te insinueeren, datse alle de Javanen die geneegen zijn zig met haar vrouw en kinderen, vee, etc. etc. herwaerds aan na ons district te begeeven zullen moeten laeten gaan, en niet moogen ophouden, als strijdig teegen de gepretendeerde Javaanse en natuurlijke vrijheijd daarse andersints naauw genoeg omtrent geseeten seer glorieus op zijn, hebbende de gem. regenten ofte hoofden der districten en dorpen altijd hetselve belet, de mans maar alleen met haar lijff toelatende te vertrecken dewelke dan haar hier so lange in dienst aan de zuijkermolens, verder lantwerk of ook wel tot steelen begeeven, tot datse na haar doene wat bij malkanderen gekreegen hebben daarse terug weederom meede na haar land keeren ende dan een goet gedeelte daarvan moeten contribueeren aen voorgem. haare regenten off hoofden, daarse onder bescheijden zijn, tot betaaling van

zeekere hoofdgeld voor hare en hare familie mitsgaders hare vrienden, die door onvermogen daarinne mogte gemanqueerd hebben, daar d' E. Comp. niets van profiteerd, nogte de gem. hoofden ook daar toe gequalificeerd heeft uijt hetwelke heel ligt de reeden is te beseffen, waarom dat zij de vrouwen en kinderen aanhouden als borgen voor de terugkomst van de mans dewelke al zoo het geld bij veele kleene partijtjes dagelijks van hier overvoeren en ons neevens de Chineesen en andere natien almeede helpen uijtputten mitsgaders door het maken van de gagas onnoemelijk schade aan de houtbosschen komen toe te brengen behalven nog zeekere bedekte nijdigheijd, en staatkunde, om haar niet te verswacken ende ons daar en teegen te doen floreeren alsmeede om haar aan ons noodzakelijk te maeken om ons gerijf om haar te moeten gaan zoeken en halen daar andersints wij veel, van dien accomodatien voornamentlijk de reijs en peper voor een groot gedeelte in ons eijgen land vinden en haar voor so verre soude missen kunnen, hetwelke de ware redenen en oorsaken sijn dat de Bataviasche bovelanden in vergelijking van de volkrijkheijd onser gebuuren bij gebrek van vastblijvende ingeseetene so onbewoond en woest leggen, dat men door dit voor gestelde middel merkelyk soude kunnen verbeeteren en remedieren te meer als men de geene die tot ons willen koomen beleefd en reckelyk handelde sodanig als onse regeering en politie wel meede brengt, dog vrij slegt nagekomen en geopserveert werd.

Ten derden, aangaande de Justitie, deselve door 't collegie van heeren scheepenen alleen met een landdrost bij de stad resideerende te laeten bedienen gelijk tot nog toe in gebruik is toond de ondervinding dat niet genoegsaem tegens de geene die haar geweld en ongelijk aandoen door geholpen of beschermt kunnen werden, dewijl gem. land-drost met gecommitteerde scheepenen in haar functie noijt te landwaart inkoomen, nogte ook de teijd daar toe soude hebben als op zijn best genoomen halff uur buijten de stad, en dat seer selden het welke in den beginne van haar instelling so de meningen niet geweest is, alwaar den Land-drost uijtdruckelyk werd aanbevoelen met bijgevoegde militairen magt so bij dag als bij nagt nadat de geleegendheijd het komt te vereijsschen de landen, velden en bosschen te doorkruipen.

Vide Placcaat van de regeering op Batavia 9e Februarij 1651.

Komt er dan iemand uijt het land 10 á 12 mijlen en verder, door kreupelbosschen en quade onvijlige weegen aan de gem. Land-drost klaegen over een moord, die kreijgt gemeenelyk toe bescheijd, brengt het lijk af, om gevisiteerd te worden, daar 3 à 4 - 5 daegen toe van noden sijn om het in een cano deese snellopende rivieren af en weder terug te brengen, op de plaatse van haar woning, en daar se het gaarne bij haar ouders, kinderen etc. begraven hadden, en vervolgens zo belast haar gem. Land-drost nog so se de moordenaar kend en weet te vinden, vat hem en brengt hem beneeden, sonder daar meerder na om te zien, ofte inspectie en informatie te neemen, ter plaatse, daar de moord is voorgevallen waardoor nogtans veel malen onbekende moorden werden uijtgevonden, en de regters groote verligtingen in de sake door kunnen erlangen voornamentlijk alleen, daarse van de geleegendheijd en veel omstandigheeden der landen so weinig kennisse sijn hebbende geschiedende dan deese onderzoekingen op sijn best genomen niet anders, als door het afroepen van zodanige luijden, die van het voorval iets zoude moogen weten, om verklaaringe van te geeven dewelke somwijlen een week off twee in de stad werden opgehouden, en schaloos moeten loopen sonder iets te hebben om van te bestaan, ondertusschen dat ze vrouw en kinderen op de discretie van de schelmen of haar aanhang, daarse teegen getuijgen moeten of dergelijke fielten in een woest land en sonder bescherming in een stroo hutje t' huijs latende op haar terugkomste dikwels bestoolen, of mishandelt vinden hetwelke de menschen zeer ongeleegen komt en afschrikt, soo dat van 25 moorden niet een nog ook van d' meeste buffeldieverije geen meer rapport doen, dat de officiers ook zo maar ongemerkt laten doorsloeren, en om de minste moeijte, het ook zo liefd schijnen te willen hebben, als meede om niet bekend te staan, dat er veel moorden geschieden daar de daders niet van ontdekt werden uijt vreesse of bedugting, dat haar van hooge hand wel scherper mogte werden aangemaant haar vlijt toe wenden, of dat men sig van andere in haar plaatse zoude kunnen bedienen, die daar beeter raad toe weten; de meeste placcaten en ordres dienen maar alleen om de officieren van d' justitie rijk te maeken en voor de conniventie daarvan een gestadige

impost te trecken want so lange als er geene straff is over het qualijk off niet Executeeren van goede ordres, zo zullen d' Executeurs alteijd haar eijgen en noijt het gemeene beste zoeken.

Het buffelsteelen is seedert 10 á 12 jaaren so merkelijk toegenomen dat het van de uijtterste nootsakelijkeijd is indien men iets goeds van de colonie wil verhoopen, hetselve vooral wat ingetoomt, en so veel mogelijk geweerd werd, dog zal heel beswaarlijk na onse wetten en gewoontens kunnen geschieden, dewijle die met de constitutie van de landen en de natien niet wel over eenen koomen hetwelke de Inlanders maar al te veel gemerkt en ontdekt hebben, en sulx in haar voordeel sodanig weeten te appliceeren datse haar dieverije veijlig genoeg pleegen en selden van kunnen overtuijgd werden, waarbij nog komt den kleenen ijver van d' officiers tot weering van sulken grooten quaal voor de gemeente en arme lantbouwers die haar geheele welvaren dikwels maar in een buffel of twee beslaat, daarse met wijff en kinderen door moeten aan de kost koomen (omdat daar moeijte aan vast, en niets van te halen is); komt er dan een Javaan, arm lantman off inlander bij den landdrost klagen over buffeldieverije geweld of andere overlast die krijgt op sijn verzoek Een kaffer mits Rd'.s' daags en kost besorgende, om dengeenen voor gem. officiers te brengen, die hem bestolen of beleedigt heeft, welke laatste nooijt manqueerd om met een gevijnsde onbeschaamde tronij te ontkennen (daar zij haar meesterl. op verstaan) ende tot versterking van sijn voorgewende onschult, eenige van sijn complicen meede te doen verklaaren, daarse malkanderen alteijd behulpsaam genoeg in sijn, alzo die fielten den anderen dagelijks daartoe van nooden hebben, en so onder haar den eenen handt den anderen wast.

In welke gevallen het niet selden is gebeurt dat so het over een verlooren buffel of iets diergelijke is den Heere Drost, voor eerst deselve als tusschen partijen in dispuijt staande, na sig neemt, ende daarenbooven beijde de partijen in 't blok zet en ider in een boete condemneert deese fourneeren betalen moeten, willende daaruijt geraken, so snijdt sijn mes aan twee zijden, maar indien hij merkt, of vermoet, dat het volk is die wat fijnder sijn, en de daarover te veel gedruijs maeken, en doleeren soudon, dat een gemeen Javaan of Inlander niet in sijn gedagten soude durven neemen, nog ook toe vermoogen is, so schuijft hij haar na den regter om malkanderen te moogen laten dagvaarden, daar staat Javaantje als een naakte wurm dan, en kijkt, schoon hij anders snoot genoeg is, want kennis om te procedeeren, nog geld, dat daartoe noodwendigh vereischt en hebbende niet en niemant wil haar sonder hetselve en dat nog een gedeelte voor af op hand dienen en of den regter sulx al op sijn best Prodeo aan een Procureur ordonneert die doet dat niet als met weerbarstig hijd, grauwen, en snauwen omdat hij gevoelen van in de beurs krijgt, en hout haar vervolgens sulken langen teijdt in de stad op, dat de beleedigdens liever stilletjes misnoegt heenen gaan en het klagen menagieeren, ondervonden hebbende wat daar al aan vast is, en hoe onaangenaam datse gehoord werden, voornemende daar op sijn zelfs te regten, verradelijk den anderen waarneemt, en onder de voet steekt, waar toe de situatie der landen en haar sobere huijzinge haar altijd geleegeendheijd genoeg verschafft, zijnde dit d' reeden dat er so veel moorden dagelijx geschieden sonder dat de geene die den moordenaar wel weeten haar daar meede moeijen off tot nadeel getuijgen moeten door den groote afschrik van 't Stadhuijs daar beneevens ook hij haar selven vast stellende, dat den gem. moordenaar eerst bestolen, of verongelijk is geworden, ende haar 's bedunkens daarom den anderen niet meer als sijn regte loon gekreegen heen, en daar maar reventie van genomen is.

Om dan te tragten het buffelsteelen meerder voor te komen was het heel goet dat men op hoge poene het oude gebruik en de ordre weederom renoveerden van geen buffel te moogen kopen off verkopen als op de beste markt die daartoe expres van d' E. Comp. gemaakt is, alwaar een commissaris en een bijzitter soude gesteld kunnen worden, om deselve op de weeckelijke marktdagen telkens bij publike vendutie te verkoopen, daar aanteekening van te houden, en met sekere merken op d' hoorn te branden, waar aan men 't jaar maand en week soude kunnen sien wanneer die verkocht sijn mitsgaders daar beneevens een ieder bekend maken, en door het heele land met biljetten in 't Javaans Chinees en maleijts affigeeren, en aanplacken, dat alwaar bij iemand een gestole off een vrije buffel die niet op d' markt in maniere voorz. verkogt is, bevonden werd, dat men deselve persoon, als een dief sonder eenige verschoninge zal straffen, dat maar om een ongeluckige 3 à 4 te doen soude weesen wanneer het wel

haast stuijten souden voornamentlijk als men daarenboven 10 à 12 van de suspectste schelmen sonder figuure van proces maar aantaste en na d' Caab sond met bedreijging jegen haar officiers indien voor het toekomende daaromtrent geen beeter ordre quamen te houden, en maakten dat men de buffeldieven in handen kreeg men haar dan in plaats van 's gelijken een togkje na derwaerds soude laeten doen.

Over sulx soude op de voorgesegde wijze en andere nieuwe te maken ordres geschikt na de geleegendheijt deeser boschachtigen wijnig bewoonden landen en aart der volkeren voor al in dienen voorsien te worden ende daar beneevens de officier van de justitie die het aangaet, met ernst en recommandeeren wat vlijtiger daaromtrent haar pligt te betragten en de arme menschen met alle bedenkelijke middelen de hand te bieden, waar beneevens het ook heel dienstig soude weezen dat de statuten van Batavia eens geheel exact wierde geresumeert ende vermeerdert met het geene dat men bevind, daaraan te manqueeren in plaats van deselve van teijdt tot teijdt met verscheijde resolutie te restringeeren ofte veranderen, waardoor diverse zaaken in ongebruijk, en tot een andere gewoonte gebragt sijn sonder dat een goed gedeelte derselver de gemeente bij placcaten bekend gemaakt is, behalven een conneventie en interpretatie die daar nog somwijlen bijkomt.

De placcaten werden hier maar simpel afgekundigt, en bij biljetten aangeslaagen, maar dat is niet als voor die korte en wijnige tijdt tot zo lange deselve afgescheurt en daarmede vergeeten sijn, dewijle men de placcaat boeken beneevens de placcaaten die daar nog dagelijx bijgekomen sijn tot gerijff van de gemeente niet laat drucken en indien iemand die wilde laeten copieren dat zou veel kosten, en dan nog in twijffel weezen, of men sulx wel soude toestaan, dog die onweetendheijt komt niet qualijk te pas, men iemand daarmede wil quellen en moeilijkheden aandoen, allegeerende en komende met oude wetten voor den dag, die weinig lieden en nog minder de gemeene man oijt bekend geweest sijn, ofte van gehoord hebben.

Hoe verre men omtrend de inlandse, mahomataanse natien hem sal reguleeren, na onse en daar beneevens na haare wetten, dient immers vooral met distinctie beschreeven en vastgesteld ende een ider publicq bekend ja gedrukt te weezen; man en vrouw onder de gem. onchristen natien hebben selden gemeenschap van goederen ofte ten minsten zo pretendeeren sij hetselve als het in haar kraam te pas komt, sonder dat daar bevoorens op zyn tijdt de behoorlijke inventarisatie van gedaan is off sulx wettelijk komt te blijken, gelijk ook so nootsakelijk vereijst wert, sodat hetselve genoegsaam na haar eijgen zeggen en opgeeven (en een eed diese wel om een quartje soude doen) so deur gaat een sake daar met wijnig morsserijen en bedrog meest lot nadeel van de bemiddelde Europeanen en renteniers dagelijks voor komen voor te vallen. Met de huwelijken van de gem. inlanders onder een gaat het meede zeer onzeker en duijster toe, sij scheijden wederom veeltijds van malkeren na haar believeen hebbende het meeste getal niet anders als haar slavinnen tot bijzitten die sommige inmiddels vrij geeven, evenwel werd die onzekerere voet dikwils tusschen de zogenaemde getrouwde en bijzitten voornomentlijk in 't stuk van de successive erfenisse en geldzaken (nadat men iemand wil voor off teegen weezen) vrij wat onderschijdt gemaakt.

Ten vierden, de Religie dat weet een ieder verstandig mensch hoe noodsakelijk en dienstig dat die in een staat is om de menschen in behoorlijke devotie te houden, en aan sig te verbinden, dat in de heijdense landen vooral plaats heeft en nogtans hier soo wijnig behartigt word dat het sig selve schaemt, werdende wel hondert oostersche inlanders (Chinees en andere) dat de beste en werkzaamste inlandsche natien voor de colonie sijn, mahometaans teegens een christen; welke laatsten bij ons (mardijkers genaamt) meer bestaan en afkomstig sijn uijt mallebaaren kust, bengaalers &cta. en in comparatie van de oosterlingen, Chineesen &cta. van sulken slegten sorteering datse heel wijnig, ik mag wel seggen gansch geen nut de colonie toebrengen, 't meeste gedeelt de gemeente maar tot een last verstrekkende uijtgesondert in hoevaardige, snoot, en listigheijt daar se de anderen niet in behoeven toe te geeven, sij weeten haar ook wonder wel omtrend de Europeanen, selfs van de vermogenste met vleijen, en uijtterlijke gediensigheeden te infunieeren, van de welke off haar ouders, sommige in voortijden slaven

&cta. geweest zijn waardoor het toekomt dat meest alle de capiteijne en hoofd officieren van gem. mardijkers off inlansche christenen van de canaljeuste soort van swarten zijn, daar de oosterlingen en chineesen niet sonder reeden een degout en veragting voor hebben en dat deselve seer teegen de borst sloot om christen wordende door onder te moeten staan, mitsgaders den voortgang van 't christendom merkelyk doet stremmen, dierhalven soude het grootelijx tot bevordering dienen en veel beeter schicken dat men alle de inlandsche christenen, bestaande wel in compagnien ofte koppen die wagt doen (die op de landen buijten de forten woonende en daarvan vrij zijn niet gerekend) ieder natie apart schifte en officieren van haar eijgen landaart daarover stelde, gelijk men omtrent de mahometanen met goed gevolg altijd geobserveert heert, mitsgaders de gem. oostersche christennatie daar beneven haar maleijtse of landsdragt na haar believen liet behouden die haar veel aangenamer, en na 't klimaat deser landen eijgender is, minder kost, en ook reijnder slaat als die van meergem. mardijkers, dewelke met een bespottelijke portugeesche verwaantheid quamsuijs als wij op zijn Europiaans gekleet gaan dog meest zonder hembt, koussen, off schoenen, met een kale duurlugtige rok daar gemeenlijk de flenters bij hangen, en haar pickswart troonie en poten zo aardig op afsteeken, en parreeren als quaksalvers aap die met sijn beste pakje opgeschikt is, latende haar egter niet minder voorstaan als ons gelijke te weesen, 't is zeker dat gem. toelating van haar gewoonlijke dragt en door hoofden van haar eijgen natie gecommandeert te werden, veele van de gem. oosterlingen soude animeeren, en ligter doen koomen te meer wanneer men met eenen de vraagboekjes, en catechisatien waaruijt sij aangenoomen moeten werden sonder dat die onnozele menschen kunnen leesen off schrijven mitsgaders de beleydenis wat geliefde te verkorten, ende niet anders als eenvoudig haar opleijde de Thiengeboden, het Vader ons, de 12 artic. des geloofs en verder niet als met weinigh woorden eenige van de gewigtigste grondregelen des Chr. geloofs, dewijl sijlieden het dog alles onmogelijc onthouden kunnen, en in een jaar off twee 't een met andere vergeeten zijn ende voor de eerste maal de proef hebben uijtgestaan sig om hetselve wel te onthouden niet seer overbekommeren gelijk onder ons Europeanen selfs meede geen ongehoorde zake is.

Bovendien heeft men zeedert eenige jaren hier nog ingevoert, als vader en moeder haar beleydenisse gedaan hebben, en met haare kinderen sullen gedoopt worden dat men die onder de 7 jaaren afsondert en de doop daar van wijgert tot er tijd zij zo oud geworden sijn dat se selfs haar beleydenisse doen kunnen hetwelke groote twijffeling en mismoedigheid in die nieuwe christenen veroorsaekt wanneer ondertusschen de gem. hare kinderen ongedoopt komen te sterven so als ik selfs ondervonden hebben, ik weet wel dat de apostelen, en eerste outvaders veel toe geventheid in den beginne tot voorsetting van 't christendom hebben gebruijkt om geen ergernisse aan de joden en heijdenen te geeven, daar men nu groote swarigheid over soude maaken, hoewel men het christendom bij deese inlanse natien so nieuw moet aanmerken ten opsigte van haar als voormaals ten tijde van de gem. apostelen deedt, en dog ik ben geen Theologanth nog bequaam om die sake na vereijst te extendeeren, waardoor ik mij zoude kunnen inbeelden, om haar te overreeden en van die ergerlijke gewoonte af te strecken en souden haar eerwaardens apparentelijc wel stoffe genoeg weeten te vinden hetselve te debatteeren, daarom zo zal ik deese sake berusten en sulx liever aan haar conscientien en goed overleg bevoolen laeten, ik ben nooit vreemt van dat gevoelen geweest dat men de religie met een goede conscientie en oogmerk ook wel wat op een politijcque leest schoeijen en sigh van bedienen mag, so als omtrent mijne voornaamste lijfeigenen hebben gepractiseerd met haar te animeeren en te lijden tot het Christendom, en door de onderwijsinge van leermeesteren op mijne part. kosten dat al een mooi stuijver bedraagt, haar daarin over te brengen, daar ik booven de pligt van een Christen nog bij profiteeren, dat sij en de mahomethanen die meest alle onse slaaven bederven en aan haar snoer houden nu een innerlijcke bedekte afkeer en mistrouwen van malkanderen hebben en voeden, dog de heerschende religie niet publicq in gem. mijn volk durvende offenseeren ik op deselve vrij wat beeter staat maken mag, en ook van gediend ben gelijk ieder een siet en bekennen moet.

Tot hier toe gesproken hebbende in 't generaal over de colonie bevolking der Bataviasche Landen, de justitie en de Religie so sal ik nu nader koomen tot de saak die van de meeste speculatie en 't grootste gewigt is, te weeten, Hoedanig men met de landen ofte de menschen die selve bewoonen handelen en

die regeeren sal. Dit voornaamste Poinct is altijd oneijndige gevoelens en teegenwerpinge, na een ieder drifte ofte humeur onderhavig geweest van de geene die de gave van welspreekentheid hebbende met alderhande raisonnementen gestadig gelijk als in een draij klok haar beweegen en Erron 't drijven sonder iets seker te besluijten, ofte bij der hand te neemen dewelke het versje van d' Heer Generaal Camphuijse zal dat ik voor mijn huijs op Siringsing geset hebbe, tot een leering recommandeeren.

Wie altijd leijt en peijnst, en nimmer durft beginnen,
Wie altijd overlegt, de swarigheid van 't werk,
Wie altijd leijd en maalt, en rammelt met de zinnen,
Bouwt nimmermeer een huijs, veel minder nog een Kerk,
Slaat handen aan de ploeg, en legt gints niet te wroeten
Te speelen met uw breijn maar grijpt de steenen aan,
En metselt met'er daat, de kunst sal uw ontmoeten
Hij heeft genoeg geweest, die 't slegts heeft onderstaan.

Het is kennelijk dat de menschen niet vredig in sekerheid samen wonen kunnen sonder onderhaar te hebben eenige presente regering of bestiering (gelijk in ons vaderlandt en door de geheele wereld gepractiseerd werd) tot de minste boere dorpjes in cluijs, onderworpen weesende aan sodanige insettingen en regulen, die sij in haar beginselen, ofte van ouds door gewoonte te saamen hebben goed gekeurt, en vast gesteld ofte wel haar van een hoger overigheid gegeven en voorgesz. zijn, dierhalven en kan de vooren verhaalde bevolking, niet na behooren ondernomen werden ofte de geene die van de handt binnen 's lands wonen moeten van gelijken onder iemands gesag staan die daar altijd present is. De ondervinding heeft ons reets geleerd en doen sien hoewijnig dat het opneemt, op die voet die men tog nog met de javaanse Luijtenants, Vaandrigs &cta. gehouden heeft, dewelke bij de stad in eenig campon om trent haar Capitain moetende huijshouden, daar de meeste niet anders leeven als van de extorsien dewelke sij op de luijden laten bedrijven die onder haar bescheijden in 't land wonen, 't vernielen, schenden en berooven van 's Comp. bosschadien, ende van het steelen daar sij eenige van de doortrapste fielten aldaar expres toe aanhouden dierhalven mag men wel seggen, sonder haar ongelijk te doen, dat de gem. Luijtenants, Vaandrigs. &cta de grootste dieven, moordenaars, en oorsaken van al die schelm stucken sijn gelijk de regtbanken ook veel malen ondervonden en diversche daarover gestraft hebben. Daarom so is 't voor eerst nootzakelijk dat alle de Bataviasche landen, in zekere bepaalde districten met bekende namen verdeelt werden, dan alle buurten off dorpjes onder haar eijgen hoofden stelden, vervolgens tot een soort van hoger regenten op klimmende, in dezer voegen ider dorpje een hoofd te laten voorstellen van de beste en bequaamste uijt de geene die daar wonen ofte daar zij haar gewillig onder begeeven hebben met de inlandsche naam van uijt thien ofte meer van zodanige dorpvoogden (na de geleegentheid der landen off districten) zoude men een van de bequaamste kunnen neemen met de titul van en stellen die weder over 9 andere, deselve hem als een Raad tot bijzitters toevoegende om zekere ende vereijste dagen bij beckenslag publicq onder een open overdekte loots, na s' lands wijze in presentie van een ieder die daar komen wil ende bij geintresseerd is, alle klagten en zaken die daar voorvallen aan te hooren en te examineeren om de sodanige die van geen groot belang aan haar gedefereert zijn, met haare tien en bij de meeste stemmen de facto af te doen, volgens seekere regel en ordres dien aangaande door erwaarene staat en landkundige te statueeren.

Tot het termineeren van swaarder en Lijffstraffelijke saken soude men uijt de gem. 't lands genaamt ... (dewelke een groot getal zullen uijtmaken) weeder een hooge raad van 10 à 15 personen kunnen formeeren met de eernaam van ... ieder van de gequalificeerste der voorsz. bepaalde districten als regten aan beveelende beneevens een tweede die in haar absentie haar plaatse so lang representeerd en waarneemt, deesen laatsten, en hoogsten inlandsche raad soude op seekeren teijden moeten vergaderen in 't district daar het delict komt voor te vallen om ten overstaan van een politicq commissaris en secretaris te oordeelen en vonnissen te vellen, over alle andere swaarder en hals zaken op approbatie van de hooge Regering of wel van het collegie van heemraden, en twee Landdrosten, een van d' oost en

een van de west, in sodanigen geval het gem. collegie van heemraden gevende de volkomen judicature over alle de Indiaanse Heijdense ingeseetenen, ten platten landen, tot ontlasting van het collegie van Heeren scheepenen in dier voegen, en met sodanigen magt, als bij deese laatste altijd gebruikt en in gewoonte geweest is.

Omtrent andere verschillen off processen die niet crimineel sijn na het belang der sake gereguleerd soude ik de gemeene Inlandse natien ook de vrijgheijd laten, om van het gewijsde der tienmannen of hoofden over de districten indien iemand sig daarbij beswaard vond, en agt verongelijkt te weesen aan het meergem. collegie van Heeren Heemraden meede te moogen appeleeren, ende voor 't laatst haar ook de revisie voor den Agtb. Raad van justitie toestaan, waardoor met eenen het collegie van Heeren scheepenen daar het werke so seer accresseert, en toeneemt merkelyk door soude, verligt worden, haare jurisdictie met die van heemraden verdeelende so als tegenswoordig tusschen die van den baillieuw en landdrost geobserveert word, maar iemand sal hier ligtelyk tegen inbrengen dat dit een nieuwigheijd van schadelijk gevolg omtrent de politie soude weesen aan de inlanders zo veel magt over te geeven, dog deselve gelieve eens aan te merken de roomsche heerschappije en verscheijde staaten in haar beginselen, indien deselve omtrent veele van hare voornaamst conquesten de menschen niet gekoesterd en gelaten hadden bij de wetten, en vrijgheeden die sijn gewoon waren, 't is niet apparent datse ooit soo magtig zoude geworden sijn; siet ook het exempel van de onrustige Chineesen die door de torturen met een geringe magt, in de comparatie van d' hare sijn en blijven gesubjungeerd, omdatse behoudens de godsdienst, 's lands wetten en gewoontens, even als bevoorens onder de Keijser van haar eijgen natien geregeert werden uitgesondert dat de gem. Tartaren de militie alleen van haar dependent houden sonder dat d' chineesen daar iets over te zeggen hebben, waarmede tijdens noods deselve altijd dwingen kunnen.

'T is seker indien dit groote Eijland Java dat so veel accomodatien heeft als er geen hier omtrent, ende ligt in de geheele wereld selfs geen bekend is dat meer, als een millioen menschen d' kost geeft van den beginne door ons met Europeanen sterk bevolkt, en alzoo tot een magtige colonie aangequeekt was dat daar met er tijd een jong Roomen uijt zoude gebooren en voorgekomen sijn, daar ons zo veel verscheijde gemeenen en kleene vorstendomme een ruijme weg en schoone geleegentheijd toe aanwijzen en voorstellen, waardoor wij overal dese oosterse asiaatse vorsten tot een stuk weegs om de Noord genoegsaam als onse tributarissen, volslage zoude gedommineerd hebben ende wij in deesen hoek zo magtig sijn, dat wij noijt geen Europeanen zoude hoeven te vreesen, dat die ons daar eijndelyk nog eens uijt schoppen soude hetwelke ons in de tegenwoordige staat bij eenige teegenspoet eerder soude kunnen overkomen, als men sig in 't vaderland kan inbeelden, dog daar ik hoope dat God die ons zo lange bewaart heeft, vervolgens ons ook nog verder voor bewaaren sal.

Eijndelyk zo moeten wij nu ondersoeken de middelen, waar uijt de menschen ofte de colonie bestaan en nog dagelijx door verbeterd, en versterkt sal kunnen worden. De Reijsteeld is noodzakelijker als provitabel, alzo de planters, daar meede wijnig ofte het minste bij overwinnen, dog van natuuren zo sijn de Inlanders daar toe geneegen, en gewent dewijl sij daar van voorsien zijnde zig niet veel over d' rest van haar voetsel bekommeren, want haare toespis so gering is datse die sonder ongemak ofte gebrek te lijden genoegsaam kunnen missen en haar slegts met wat groente diese in 't bosch of langs de weegen soeken behelpen kunnen sodat wij groote reeden hebben om het kleen voordeel dat op die swaren arbeid sit de gem. rijspanters soveel te benificeeren, ende haarlieden daartoe te animeeren als eenigsints mogelijk is. Colonien moeten in den eersten niet belast worden mesive van de Heeren 17 gedateert 16 7ber en 9 7ber 1748 ten minsten hoorden deselve geheel vrij van alle prestingen, en servituijten te weesen sowel als de losse Javaan en die bij d' chineesen zuijkermoolens dienst doen die haar altoos daarvan hebben weeten te bevrijden), de generaale pressing na d'aardbeeving daaronder niet begreepen.

Batavia heeft wel schoone landen maar geen menschen om die te arbeijden, missive van d' Heeren 17^{en} gedateert April 1657. het manqueert alhier aan geen vrugtbaare landen maar aen neerstigen bebouwers resolutie van d' Hooge regeering 4. Febr. 1678 zijnde onse landen alhier om reijs te planten so bequaam

ja bequaamer als eenig gedeelte van Java, maar aan volk en goede ordres, daarnevens noodzakelijk verijsschende heeft het tot nog toe meest gescheelt. aangaande het volk om dit te bekomen daar van is hier vorens gesproken en de middelen daar toe aangewezen: aan landen en manqueert het hier niet die nog deesert en woest leggen omdat men deselve aan geen Eijgenaars heeft willen geven, maar quamsuijs voor D. E. Comp. houden sonder datse daar een stuijver bij profiteeren, ter contrarie daar bij schade lijden dog hetwelke te Extendeeren en de waare reedenen daarvan te ontvouwen sal ik liever ongeroert laten en vervolgens dien aangaande nog zeggen, dat indien D. E. Comp. alleen maar de lage en beneden landen die tusschen de revieren Cawang, en Baccassie leggen (dewelke moerassigh en onbewoont zijn en daar niet anders op staat, als het riet, en korte ruijgte) alle ordentelijk in perceelen van 100 á 150 roeden breet met een geproportioneerde diepte, daarse aan spruijtjes belenden bij publicque vendutie wilde verkoopen schoon deselve een penning off minder de roeden deden, zo is 't zeker dat in wijng jaaren die landen, de schoonste sawaas, off reijsvelden zouden weesen, en zo uijtgestrekt dat deselve niet genoeg en zoude kunnen oversien werden sijnde door de meenigte van kleene spruijtjes tusschen Cawang en Baccassie die in deselve ter wederzijden uijtwateren zo keurlijk om dat te kunnen opstoppen, en het gebrek van water voor te komen als er een plaats op 't geheele Eijland van Java te vinden is, en dewelke in sodanigen geval zoveel rijz zoude kunnen uijtleeven dat wij het oosterlijkste gedeelte van Java dat onder den soesoehoenang behoort wel soude missen kunnen, alzo deze voorn. vlakke tusschen Cawang en Baccassie die Damak daar wij nu de meeste rijz van dan krijgen als gesejt is nog in situatie off uijtgestrektheid behoef te wijken, behalven dat de landen die aan de oostzijde van de gem. Crawanse revier leggen even eens en niet minder als de andere bequaam zijn om bij gebrek van plaats sig daar na altijd verderop te kunnen uijtbreijden hoedanige geleegenheeden ook aan de revier van Tangerang en in de bogt van daar tot Batavia meer te vinden zijn, als men die mogt van doen hebben, maar om de gedeelte de helft off wat minder van die landen, en de gewassen voor D. E. Comp. te behouden en te bedingen) hoedanige concepten mij verschijde malen wel van voorname Heeren zijn voorgekomen dat soude gantsch niet lucken. En alles doen agterweegen blijven, want die inlanders van sulke en diergelijke servituijten ten hoogsten schuuw zijn om de Extorsien en meer andere moeilijkheeden die daaruijt voortkomen gelijk haar den ondervinding reets maar al te veel geleerd heeft behalven dat het ook niet veel soude beschieten als het daar zoo mee ging als de Javanen jegenwoordige gewent zijn van dewelke D. E. Comp. in plaats van d' Thiende van de geheele tiende en krijgt daar op wel te pas komt het geene d' Heeren 17^{en}, in haare missiven gedatteerd 20 Julij 1680 onder de materie van Ceijlon seggen toebak planten off den landbou is een werk particulier maar niet D. E. Comp. passende.

Dog daar beneevens soude nootsakelijk ider koper van wat natie hij ook mag weesen d' vrijgheijd gegeven en toegestaan moeten werden daar te mogen wonen sonder de vexatien en afroepinge van eenige capiteijns off officieren onderworpen te zijn kunnende namaals gevolgelijk so ras als daar volk genoeg is in maniere voors; ordentelijke hoofden uijt de hare genoemd, daarover gesteldt werden: de swarigheijd die men soude kunnen tegen werpen over de verschijdenheijd der natien is in zijn zelve van geen belang, en meer speculatief, als in der daat de meeste van een soort voegen sig uijt eijgen beweeging gemeenlijk al bij malkanderen nogt, en het is ook zo streijdig niet teegen de eersten intentie ofte uijtsetting in zekere wijken genaamt campons ieder natie apart te doen wonen, als het ligt sommige zal toeschijnen, desehe hebben haar eerste oorspronk ten deele gehad in den jare 1655 en 1656. gelijk te sien is bij de resolutien van de hooge regeering de dato 16 Maart 1655. 13. en 29. Julij 1656 specteerende ter principale maar alleen tot suiivering van de stad weegens onse swakhijd in de gevarelijke tijden en doe alle landen hier rontomme nog t' eenemaal woest en ons onbekend waren, als wanneer wij in 't geheel ook geen inlanders en mogten betrouwen en de Bantemmers onze vijanden de stouthijd hadden ons hier in 't gesigte van de stad te lande met een leger te komen bestrijden zijnde het jegenwoordig ook qualijk langer mogelijk door de vermeerdering der menschen dat die in sodanige beslooten campons woonende op een behoorlijke wijze haar dierhalven wel elders daar buijten op de landen ter neerzetten om aan de kost te mogen komen: daar beneevens en komt het die menschen ook gantsch niet geleegen omdat ten minsten haar vrouw en kinderen in de gem: haar campons een vast

domicilium te moeten laten houden, niet alleen om de dubbelde kosten maar ook omdat de vrouw onder deese Inlandsche oosterse natie naadvenant meer werk als de mans doen, hetwelke ook apparent de reeden sal weesen dat de regeering van tijd tot tijd daar omtrend so vel connetie gebruijkt, sien wij niet allerhande natie bijeen woonen in de twee aldergrootste wijken in de wandeling genaemt Mangadoea bij de groote zijder heereweg en de pagerman aan de anderkant van d' stad buijten, de uijtregste poort geleegeen welke twee Exempelen mijn gevoelen versterken dat er in samen woning van verscheijde natien ondereen minder swarigheijt steekt, als men sig voor deesen wel heeft ingebeeld en waaromtrent de tijden het haare ook ten goede gedaan hebben.

De suijkerteeld hebben haar Hoogedel^s, de heeren 17^{en} seedert haar schrijvens van 17. 8ber 1651 bij continuasie gestadig aangesien, ende gerecommandeert, als een bequaam middel tot bevordering van de Colonie, en voor een werk daarop voor D. E. Comp. en de gemeente een mooi stuijver te winnen is. ende waardoor veel volk aan de kost komen kunnen, gelijk sulx nader in haar hoog Edls. eijsschen der retouren voor den jare 1703: 1705 en bij haar Eds. jongste schrijvens van 24 Julij gerenoveert hebben, omtrent welke goede zake de Hooge regeering op Batavia ook niet stil geseeten ofte nagelaaten heeft de luijden daartoe te animeeren en de hand te bieden door benevens aangaande de prijs ook in agt neemende, datse wel bestaan en voor moeijten wat overhouden konden, gelijk bij haar Eds. resolutien van den 17 9ber 1637., 18 Junij 1639, 9 febr. 1642, 18 Julij 1657, 3 febr. en 18 maart 1653, 15 December 1654., 27 en 29 Maart 1660 en 16 maj 1662 &cta. omstandig komt te blijke, ja selve so verre dat gem. haar Ed. den 3. Jan 1691 geresolveerd hebben om de suijkermaalders eenigermaten te gemoet te koomen alle haar suijker in s' Comp. pakhuijsen op te slaan. (dat wel een quantiteijt van 2 Jaaren verteer was) de helft haar voort en de rest haare betaalende, als men die versenden konde tegens 4. rds. 't picol dog in 't vervolg en heeft men daar so gunstig niet meede gehandelt en is men (ligt om bij de heeren in 't vaderland voor die tijd dank te behaalen) vrij wat van de letter en goede intentie van de favorabelen en billijken resolutie afgeweeken niet alleen met de prijzen telkens te verminderen, maar ook selve. met uijtsluijting van vede zuijkermaalders die gem. haren soeten egt niet direct aan D. E. Comp. kunnen leveren haar suijker aan sodanige gunstelingen door gebrek van contante penningen voor een geringe prijs hebben moeten afstaan, dewelke deselve dan op haar Eijgen off somwijlen op de gem. molenaarsnaam voor vrij wat meer in s' Comp. pakhuijsen hebben weeten te krijgen, waaromtrent men moet considireeren en weeten dat D. E. Comp. van sulke groote waaren in grote quantiteijt. maar alleen Coopman is, en deselve kan versenden na die gewesten daarse met goede advance verkogt werd waar uijt volgt dat als men lieden daar meede wil laten zitten met haar de suijker voor die tijd wel voor 1^{1/2} á 2 rds. 't picol soude kunnen doen geven maar off dat dan wel, in s' Comp. intrest is, dat late ik aan alle menschen van een gezond oordeel gedefereert, men heeft de voorm. maxime wel met deese en geene voorwendsel bekleed dat menschen alle niet helpen, en ook sommige voorname Coopliden niet voor 't hoofd stooten konde &cta. maar dat en is de saak niet geweest, waarover ik mij om reedenen, al meede niet klaarder Extendeeren sal dog zal alleen een exempeltje bij brengen om te doen sien hoe gunstig dat men de Neederlanders geweest is Jan Lambertsz. de radder een wel verdiendt man Eertijds schipper en na dato veele Jaaren vise-preeces in het lastig Collegie van Scheepenen, en naderhand sijn weeduwe getrouwt met de majior De Roij deselve was de eenigste neederlander bij mijn tijd die met sijn Eijgen slaven en op sijn kosten suijkermoolen beheerst, heeft hij sijn Wedw. en nasaats dikwils zo veel nog te de helft niet moogen leveren, als de wijtgemouwde Sineesen dat veel wijnig overeenkomt met de ordre van de Heeren principalen daarse in haar Eds. Misive van 10ber 1650 de regeering op Batavia recommandeeren de Burgers aldaar voor alle vreemdelingen te prefereeren, maar van sulke oude ordres te spreken is een taal die men somwijlen niet graag horen wil, off doof voor is, uijt welke voorenstaande het niemand zal kunnen vreemd dunken, dat daar door eijndelijk verscheijde van die ongeluckige suijkermakers met de noorderzon (op sijn Hollands gesproken) verhuijs sijn welker maniere van doen D. E. Heer Directeur-Generaal van Riebeeck niet geheel onbekend weesende, en wel weetende hoe schadelijk het selve aan de suijkercolture is, zo heeft sijn Ed. al ten Eersten na het aanvaarden van de directie alle de suijkermoolens laten opneemen en rolle daarvan gemaak, ende bij ruuwe calculatie de quantiteijt die de E. Comp. van nooden hadde geproportineert, deselve onder haar alle verdeelt, en ider

molenaar daarvan zijn portie laten leveren schoon dat sulx jegenwoordig niet meer van noden is, dewijle men daar meer schaarsheid als overvloed van heeft, ende daarom men een ieder zonder afscheijt nu alles laat. leeveren datse hebben, en zo veel als D. E. Comp. krijgen kan: hier bij komt nu nog het gebruik van Brandhout voor het meest gedeelte veroorzaakt door de conneventie sedert eenige jaren van het maken van Loges op s' Comp. Landen en daartoe is de swaare bosschen om te vellen te verbranden, en dan op de kale grond tusschen de afgebranden stompen der boomen wat padij of rijst te planten die op het honderste gedeelte so veel niet waardig is, als 't hout dat men daarom vernielt heeft, en dat de luije Javanen meest laten leggen verrotten, waardoor aan de suijkerteeld, een groote schade is aangebragt, die seer beswaarlijk en op sijn best genomen niet als na langen tijd met het Bosch wederom te laten opgroeijen te herstellen is: dog dien aan gaande soude bij sommige groote swarigheid gemaaakt werden waar men dan de Javanen, die sig fraij op s' Comp. landen gevertueerd hebben laten zal, hier omtrent dient men eerst wel te weten, en te ondersoeken hoe verre en off D. E. Comp. verplicht is, de Javanen meer andere natien van Landen te voorsien, de geene die sustineeren van ja die seggen, dat doe Batavia door ons is veroverd, is den naturelle Javanen off inwoond des Koningrijx van Jaccatra met regt niet en kon of behoorde te depossideeren van de besettinge dier landen, daar sij reels op woonden, en van moeste leeven, nogte dat sulx van meeninge veel min ons intrest zoude geweest hebben welk gevoelen ons heel billijk zoude weesen indien hier nog sodanige oude Javaanse ingeseetenen te vinden waren maar die sijnder geen ja ligt niet een (hebbende uijt curieusheijt exakt daar meermalen onder de inlanders na vernomen) dewijl de Bantammers staande de belegering van dit casteel A^o 1619 eerste Batavia den koning off pangarang van Jaccatra afhandigt gemaakt, en hem met zijn geheele geslagt verfoeijt en deese landen 't eenemaal ontvolkt hebben dewelke na dat wij kort daaraan Batavia wederom van de gem. Bantammers hebben vervoert nog lange jaaren ons geheel onbekent en woest gebleeven zijn, daar op sig niet anders onthoudende als eenig schuijm en samengerot volk zowel Bantammer als andere oosterse javanen die haar daar so stilswijgende bedektelijk ingedrongen en van tijd tot tijd in een kleen getal op ter needer geset hebben, waardoor deselve wederom een weinig zijn bevolkt geworden dog sonder ordre ofte regeering tot na den Bantamsen oorlog wanneer de vijand ons hier in 't gesigt van d' stad met een leeger te land dorste aantasten ende na de vrede dien A^o. 1659 met haar gesloten wierden doe waren wij hier nog maar eerst in staat om van langsamer hand deese gem. landen te beginnen ontdekken en wat te reguleeren dat tot den jare 1670 nog verre was gevordert, dog sedert na dato tot heeden hebben die eerst een ander oog en aanzien gekreegen sodanig dat het wel meriteerd om sijn gedagten nader daarover te lonten gaan, uit welke voorenstaande notor blijkt dat deese bewoonders tot prejuditie van de Heer haar ongequalificeerd de landen hebben angematigt, en beseeten, en dien volgende dat sij Javanen boven eenige andere inlandse natie, daaromtrent privatelijk geen voorregt kunnen pretendeeren en welligt ook ooit gepretendeert soude hebben was haar in den beginne dat niet ingevolgt doen deselve aan een ieder voor niet wierden uijtgegeven, also die bijna geen geld waardig waren so dat wij in geenderhande manieren gehouden zijn haar eenige Landen te geeven off in te ruijmen maar sij behooren de kost gelijk de andere ingeseetenen te moeten zoeken daar sij die best krijgen kunnen daarom zo was het best dat men alle de resteerende Comp. Landen in territorium van Jaccatra, tot aan het gebergte toe verkost, off aan eijgenaars gaff, dewelke om haar proffijst te bevorderen voor de bosschen wel beeter sorg draagen, en die weederom anqueeken soude, als de gem. Javanen, dewelke deselve geheel ruineeren en soo veel van plucken als mogelijk is, vervolgens de bekende regel, dat gemeen goet meest verlooren gaat, zijnde het apparent, en buijten twijffel, dat D. E. Comp. van zodanige eijgenaars voor haar geld met hout, en bamboesen niet minder sal gereijst worden, als nu door de gem. Javanen, die dat van 's Comp. land cappen, en leeveren, die men daar Evenwel voor betaalen moet, waarenboven de meeste nog vrij zijn, en aan D. E. Comp. geen tiende geeven, soo dat Batavia op verre na niet vermoogen is om jegenwoordig so veel suijker uijt te leeveren als voor deesen dat heel qualijk komt, daar de Heeren 17^{en} het selve met sulken nadruk recommandeeren, en Eijsschen, en die in het vaderland zo welgewilt is dat gem. haar Hoog Eds. verklaren datternaast balast in de scheepen na derwaarts kan gelanden worden. men soekt het nu goed te maken met eenige suijkermoolens in de revier van Crawang aan te spruijt 't is sibeet, en aan de Baccasie te laten opregten, dog dat is verre van de hand, en zijne moeilijke moerasige rivieren, daarse op d' eerst gem. met canoos wel 12 à 14, dagen tijd van doen hebben, om

van Batavia heen en weer te varen, behalven dat het ook zijn bedenken heeft, ofte de assurante brutale Chineesen, wel met de Javanen zullen kunnen accordeeren en daarom sal den tijd ons moeten leeren, hoe verre, en off dan, wel lucken sal, Java dan het laatste plegtanker om jaarlijx de begeerde quantiteit suijker te bekomen, maar men moet sig niet inbeelden dat men die altijd tot sulken civielen prijsen quantiteit als in voortijden krijgen zal alzo het selve zig na het gebrek en dierte op Batavia ook reguleerd en nis dan direct van daar na veel andere plaatsen de suijker vervoerd, en vertierd werd.

Eijndelijk zo zoude bijzonder vorderlijk, en dienstig voor de reijs en zuijkerteeld wesen een scherp verbod dat geen Buffel meer zullen moogen geslagt werden, het welke viermaal zo veel van die beesten jaarlijx verslind, als er door den landbouw afgewerkt. om hals geraken, weinig mahometaansche inlanders zijn zo arm die, er niet eens spendeeren, op een gaastmaal dat hij geeft, wanneer de man, vrouw, of kinderen heel siek geweest is, en wederom gelukkig hersteld zijn, isser iemand gestorven den 40ste dag moeten er ook een, of veel meer) na datse vermogen hebben van die propere beesjes aan voor de vrienden, op het doodmaal dat sij dan gewent sijn te geeven alse haar kinderen laten besnijden is, het a ... het selfde waarvan d' meeste Buffels gestoolen; en geleevert werden daarse ten Eersten den hals afgesneeden en voort aan een kant zijn het welke reets heeft veroorzaakt dat sedert 8 à 10 jaren deselve bijna een cent, in de prijs zijn opgeslagen en nog zo hoog zullen stijgeren, dat men ten laatsten 't evenwel sal verbieden moeten, dog ligtelijk als het te laat is, ende gelijk met het hout sal daar tijd van noden weesen, om dat wederom te herstellen en die op haar oude prijs te brengen, deese landbouw, en kan hier sonder die beesten niet geschieden, dewelke veel meer dienst doen als de paarden in 't vaderland, sonder datse een stuijver van voeden kosten en kunnen Enkelijk van gras off bij gebrek in de kreupelbosschen van de vrugten en bladen der boomen staan en daar op werken,

Peeper te planten op Batavia, eer ik daarvan ter dees sal kunnen spreken is het nodig geweeten, verscheijde consideratien dat gewigtig point aangaande, meest daarop uijt lopende om ons in 't geheel van de gem. peeper meester te maken, dog de ondervinding heeft geleerd dat het selve wel mogelijk is en dat wij dien handel altijd met den anderen Europiaanse natien sullen moeten deelen, voornamentlijk met de Engelsche so wij daar rust meede hebben willen, de Peeper is een s' Comp. courante Coopman zo als de Ed. Heeren 17^{en} haar instructie voor de hooge regeering op Batavia gedateerd 26 April 1650 en de titul van de Westcust sulx ook verklaaren en vaststellen, hetwelk gem. heeren bewindhebbers altoos bewoogen heeft om haar zo veel mogelijk daarvan meester te maken en is genoegsaam 't eenigste oogmerk geweest waarom op Malabaar so veel kosten gedaan zijn en het selve nog aangehouden werd (maar de tijd heeft ons geleerd dat wij ons oogmerck daardoor niet bereijkt hebben) nog te peper sodanig niet onder ons geweld hebben kunnen krijgen, off de Engelse hebben booven dien deselve ook 't haaren genoeg weeten te bekomen), soo dat wij Eijndelijk na zo veel vrugteloose moeijten en kosten genoodsaakt sijn geworden, daar toe mercantile middelen te gebruiken, als voor deesen doen wij met malabaar nog niet belast waaren, alzo sulx door de contracten nog door dwang niet heeft kunnen geschieden, waar benevens wij ook niet hebben kunnen beletten dat de Peeper van Malabar te land in groote quantiteit, na cormandel vervoerd word die wij de Engelse daar nog in Bengalen niet kunnen onthouden ende om daarmede op de indische comptoiren, te kladen is een sake van gevolg die wel terdeeg sijn overleg vereijst, en daar D. E. Comp. waarschijnlijk haar reek niet bij vinden zoude.

Op de westcust weten de Engelse op Bankoeloe, Sillebaar, Indrapora &cta. die ook genoeg te bekomen, gelijk meede op Banjermassing en andere plaats, op borneo meer van waarse deselve niet alleen na Europa maar ook neffens ons na veele quartieren door gantsch India vervoeren behalven nog de sluijkerijen Palembang en Jambij die wij ook in 't geheel noijt hebben kunnen beletten, invoege de Heeren Meesters selfs eijndelijk moeten bekennen dat het ons onmogelijk is de prijs daar van in India te kunnen stellen, uijt welk voorenstaande dan komt te blijken de wijgig apparentie om ooijt in 't geheel meester van de peeper te worden, off ten minsten so hadden wij na de verovering van Bantam ten eersten de Engelse op de Westcust, en Banjermassing moeten voorkomen, dat in dertijd en op sigt van Banjer nog wel 6 à 8 jaaren daar niet ondoenlijk geweest is so dat wij nu inderdaat zien en ondervinden dat D. Ed. Heeren 17^{en}. bij haare messive van 14 October onder de materien van Bengalen, deese zake van over

zo lange jaren niet qualijk begreepen hebben, alwaar gem. Haar Ed. seggen d' Engelse 't in koopen van Peeper niet te benijden als niet voor te koomen zijnde en die van 8ber 1658 in de materie van Batavia, de Engelse van de westcust te weeren is beswaarlijk te defendeeren dien volgende so is notoir, dat de Engelse de peeperhandel op Malabaar de westcust, ende Borneo met ons generaal hebben daar zo veel van deselve weeten te krijgen dat sij dien aangaande Bantam wel missen kunnen welk voorestaande ik hebbe bijgebragt en kan dienen om te toonen de verkeertheid van het gevoelen dergeene die swarigheid gemaak hebben om onse ingeseetene op Batavia het planten van Peeper toe te loeten dewelke ik weet niet op wat voor een ordre daar altoos van geviverteerd geworden zijn zonder dat het iemand ooit publicq verboden geweest zijnde alle maar in dat gevoelen en die waan gehouden, dat men het niet doen mogte daar nogtans d'landen de schoonste geleegentheijd, en bequaamheden toe hebben die men, daar toe zoude kunnen wenschen. Dat mij het meeste dien aangaande verwondt. is dat de Heeren meesters de Peeper culture op de westcust, Ceijlon, en Cheirbon, (op Java naast ons geleegen, ende agterlanden aan die van Batavia annex zijnde) recommandeerende men daaruijt niet heeft kunnen besluijten dat het selve dan op Batavia ook wel mogte ondernomen worden, maar ligt zal ik de reedenen wel randen die de Hooge regeering daar toe g'moveert heeft namentlijk dat door het aanplanten van Peeper die te veel accresseeren en de Comp. daar meede verleegen raaken mogte mitsgaders dat men deselve juijst voor sodanige prijs niet soude kunnen na sijn believen taxeeren, en na sig neemen, zo als men veeltijds gelijk hier vooren is gesegt. met de suiiker gedaan heeft maar men zoude daar omtrent markgang moeten volgen om dat het een koopmanschap is, die door ingeseetene beeter als de zuiiker buijten D. E. Comp. ook aan andere verkogt en vertierd kan worden. welke twee voorwendsels mij niet en kunnen voldoen nog suffisant genoeg schijnen om dat goede werk daarom te stremmen, alzo in 't een of 't ander seer wijnig off geen swarigheid en steekt, ofte ten minste zo kunnen de voordeelen daar teegen het selve rijkelijk overhalen, vooreerst zo kunnen wij de groote aanplantinge elders niet beletten, alzo in geen Contracten het selve aan ons hebben gereserveert gehouden, zo dat wij met reeden eerder moogen vreesen daar aan meerder quantiteit soude kunnen geobligeert raken als Europa en de geheele weerelt vertieren. wij met Contanten (gelijk jegenwoordig doen moeten) sullen betaalen kunnen, het welke wij omtrend die van Bantam en Palembang reets al beginnen te ervaren, ende haar in teijde en wijle, een voet zoude kunnen geeven in Cas wij die met alle aan en neemen, om te sustineeren, dat het haar dan ook vrij staat. om die aan anders te mogen overlaten, hoedanigen swarigheid wij aangaande onze eijgen Bataviasche ingeseetenen niet zoude behoefte te dugten, waar bij nog komt dat wij deselve met pajement en somwijlen met deese en geene goederen off provisien in trocqueering voor zoverre men de meer gem. Peeper culture met Europeanen ondernam soude kunnen betaalen welke penningen in de Colonie blijvende deselve daardoor merkelyk gestijft, en de negotie allenthalven dan toeneemen soude. Ten tweeden wat belangd de prijs daar is ook wel aan goet facit op te vinden op Malabaar dat ons eijgen is, moeten wij even als voormelt de markt volgen waarom en soude wij dan ook sulx omtrent onse eijgen Ingeseetenen niet doen de Bantamse Peeper betalen, wij so wel (het heeren 17^{en}. in haaren misiven van 16 October 1687 ook aan merken) dat zij deselve ons niet ligt ter sluijk ontvoeren zullen 't welke wij anders haar van Lampon alsoo min als Malabaar soude kunnen beletten, komende ons vrij meer als 6 rijxds hollands 't picol te staan als men het opgeld van de mexicaanse realen en de sware lasten van dat comptoir en guarnisoen daar bij reekent voor welke prijs ik oordeele Bataviasche ingeseetenen die ook soude kunnen geeven, en die dan Liever Courant een klops aan D. E. Comp. daar voor leeveren, als aan vreemde met moeijte uijt huijs Keren voornamentlijk als men daar benefens, de Peeperplanters met goede woorden en eenige kleene voorregtjes wilde carresseeren en op zijn sluwst genomen d' Engelse, en chinees handelaars mogte haar ter sluijk haar daarvan ook weeten te bedienen en dat geld hier aan onze ingeseetenen besteeden daar en soude D. E. Comp. geen bijzondere nadeel bij behoeven te lijden, eensdeels omdat sij die Elders tot haar contentemenl ook krijgen kunnen, one wij kunnen op den uijtvoer maar Een rd. toe bij verpagting op t' Picol stellen wanneerse de Coopliden niet minder als 7 rd. sal kosten daarse gemeenlijk sedert eenige tijd bij D. E. Comp. Meede voor te bekoomen geweest is van dewelke als daaraan te haaren reguarde niet verbonden wezende, sij deselve so als de ondervinding omtrent andere coopmanschappen ons dagelijx leerd, altoos eerder als van particuliere neemen sullen waarbij besluijt nog bijvoegen zal dat, indien het de moeijte waardig was d' Chineesen geen middelen

zoude manqueeren om die jegenwoordig evenwel elders te bemagtigen. en op Banjermassing en Succadana te gaan koopen maar daar en kunnen zij wederom haar goederen. so wel niet als hier aan de man helpen ende om daar een Expresse equipage te doen die kosten zoude te hoog lopen, en dat geheele voordeel verslinden en rijkelijk op mogen.

De bequaamheijd dezer landen tot Peeper planten, en datze daar heel wel groeijen wil is soo bekend en klaar dat het nodig sal sijn hetselve nader aan te wijsen. die daar aan twijffelt kan het in mijn peeper tuijntjes op d'pok gaan sien dewelke uijt puure speculatie daar tot een preuve hebbe ge maak ende so schoon staat en sterk draagt dat sulx een plaisier is te aanschouwen.

'T Peeper planten is ook het beste van alle de groote landbouw, daar vereijsschen geen kosten nog heele bosschen brandhout toe gelijk tot de suijkerteeld, daar is niet anders als den Enkelen arbeijdt toe van nooden en alsse vrugten draagt zo kunnen oude luijden en kinderen hetselve beheeren, hetwelke gemeenlijk is, twee of drie maanden na datze haar Padij gesneeden en geschuurt hebben, welke nodig oostindisch brood (in plaats van onze terw) daar ook gantsch geen, veragtering leijt.

De maniere op dewelke sulx geschied is veelderlij na de Constitutie der landen, en aart der volken dat veele reets omstandig beschreeven hebben, ende ik daarom soude over slaan ten waare men dagt het gemakelijxt voor de leezer zullen vallen hetselve in passant hier bij te voegen die daar op zijn best meede wil handelen, gelijk ik gedaan hebbe die laat perceeltje lands beploegen, en plant met het begin van 't reegen saijsoen 6 voeten van een in 't vierkant daar op stocken off van Boomen dewelke ten eersten groeijen en wortel willen vatten, daar dedap, en candongang wel de bequaamste toe is, waarteegen men met het tweede jaar d' Peeper zet, even gelijk de wijngarden, in Europa, ende tot de hoogte van omtrend 18 voeten, laat opwassen deselve telkens met sijn meenigte looten van boven na beneeden lijdende om in de gront wederom wortel te vatten, waar door Eijndelijk de Boom geheel rontom met d' Peeper omvat en bewassen word daar 4 á 5 jaren toe van noden sijn wanneer hij volkomen begint te tragen, en de vrugten aan risten voortbrengen, als de aalbessen in t' vaderland dewelke in diervoegen volgens de berigten der inlander soose wel onderhouden werd 25 en langer jaren staan kan. andere die dat te veel moeijte is ende in de gebragte ruijmtte van Bosschen hebben die kappen of knotten de hoornen voor 't gedeelte of daarse dan in manieren als voren peper meede teegen aanplanten dog de gene die oog luijer sijn, off de Bosschen manqueeren, die plantense slegts in de grond hier en daar agter en teegen korte stompen van Boomen daarse uijt en inworteld met alderhande ruijgte die men gemeenlijk Cheribonse leggende BergPeeper off in 't maleijds Lada dodok noemt, daar is tusschen de regtvolwassene off rijpe en de ordinaire zwarte peeper, zo als de Europeanen die kopen, en in de deugt, een groot onderscheid werdend de kleene korte zo als de mijne is hier te lande onder de indianen voor de beste en kragste gehouden de vol was. sene alsse rijpjes is buijten om met een orangie rood, sagt. en soetagtig vleesje bekleed, hetwelke in een tobbe met water daar afgewreeven zijnde, zo wert deselve in de wind gedroogt en dan heeft men natuurlijke suijsere witte peeper die sig beter vertoond als men in de gem. tobbe met water, een hand vol asch of Kalk doet so als men ten opsigte van 't laatste met de uootenmusschaaten in Banda handelt dog dit is te veel werk voor de luije maleijers en Javanen. die daarenboven dan ook voor 't gevoogelte daarop soude moeten passen, datse omtrent de andere onrijpe niet en behoeven te doen, deselve groen afgeplukt hebbende so latense maar simpel drogen, het welke d'oorsaek van haar rompeligheijd is, en datse zo stoffig word. wanneer men nu een goede meenigte van peeper thuijnen met Europeanen en Inlandsche christenen en hadde aangequeekt so meene ik dan men niet veel moeijte soude hebben om baar te gewin nen datse de peeper volkomen rijp lieten worden, en die dan sodanige als boven gesegt voor een wijng meer aan D. E. Comp. leverde, mitsgaders om haar te gemoet te komen, de andere onrijpe afgevallene swarte, ook voor wat mindere aannam, Indien de Europeanen in deese rijpe eens beeter smaak begonnen te krijgen, en bevonden datse veel aangenamer suijsverder en sterker is, soo konde daar ligt uijt volgen dat een ieder van vermogen, deselve sal prefereeren, en hebben willen, waarvan wij in sodanigen gevallen genoegsaam alleen soude meester sijn sonder dat men soude behoeven te dugten, dat de Maleijers en Javanen ons het selve souden nadoen, alsooze als voorm. daar te luij en door niemand toe zouden tebrengen sijn, de Peeper draagt maar eens terdeeg in 't jaar hoewel tusschen beijde hier en daar nog wel eenige rijjsjens voorkomen dat bij

sommigen voor een tweede off nagewas genoomen werd dog dat is ije, en niet veel en agte deselve ook so goed en volkomen niet, aangaende de quantijt hebbe ik bevonden dat 100 stux wel beplante beloopene stocken off boomen omtrent agt jaren oud zijnde hebben voortgebragt (?) pd. rijpe suiijvere peeper. ik sal eer ik van dat Emporte poinct ofscheijde hier nog bijvoegen hetgeene dat tot speculatie van de peepertuijnen in tijd en wijle ons zouden te pas komen en dienen. de Peepertuijnen kunnen heel ligt geruïneerd, dog swaar wederom hersteld worden, zo als wij omtrent die van de westkust, en Jambij ondervonden hebben dewijle die eens afgeschokt en,erwoest zijnde men op die plaatse deselve niet wederom vernieuwen kan, sonder d' ouwe wortels daareerst uijt te halen, de grond braak te laten leggen, en dan wederom te ploegen &cta. daar geen kleenen arbeijde aan vast zoude weesen, hetwelke de gemeene man, die 't eenemaal arm zijn en bevorens met vrouw en kinderen, in vreedigen tijden daar jaren aan gewormt hebben niet doen kunen nogte inmiddels zo lange bestaan tot datse wederom vrugten van zoude trecken zo datse genoodsankt sijn daarvan af te zien en iets anders te planten als, Padie, pisang, ladië &cta. om ten eersten van te kunnen leeven, behalven de geene die haar Elders heen begeeven, en, en verlopen daarse Inlandse natien niet veel werk van maken, dewijle sij maar slegts stroohutten bewoonen, haren geheele hujsraad onder den armen meede neemen, en haar zeer sober ja in het woeste bosch bijnoot behelpen kunnen hetwelke ook d'oorsake is datze soo luij en onbekommert leeven als haar de natuur in dat cas wijzer, en geluckiger als ons gemaakt heeft En sij weeten hoe wijnig dat sij maar van doen hebben, hoe ligt kan het nu gebeuren dat een van onse peeper contracten off bontgenooten 't eens komen te verknollen, gelijk die van Palembang met haar roverijen op onse vaartuijgen uijt de billitonse Eijlanden agter Bacca geleegen, dikwils genoeg gedaan, en wel reeden gegeven hebben ons resentinent daarover te toonen, indien het anders met ons intrest hadde overeen gekomen, en sulx om den Peeperhandel niet gelaten was, ook komen zij met den anderen in de warre rakende uijt haat en jalousije de Peepertuijnen ruineeren, voornamentlijk die van Lampon, Indrapora, Bancoeloe, Sillebaar, en Palembang dewelke eenige haare scheijdinge al heel na en alsse wilde malkanderen wel soude kunen bij koomen dat wij in onze eijgelanden niet behoeven te vreesen off zoude het selve voorkomen en die beschermen kunnen.

Cattoen Planten en weeven dat is reets zo gemeen op Java geworden, dat wij ons niet moeten inbeelden, hetsel ve nooijt te kunnen beletten. daar sijn ook reedenen om te twijffelen of sulx aan S' E. Comp. kleederhandel wel so schadelijk is geweest als men sig inbeelt want het Javaanse geweeft bestaat in korte grove slegte lijwaten, die D. E. Comp. daar noijt in eenige naamswaardige quantiteit vertiert heeft. van welke haar Javaans geweeft zij een gedeelte van de fijnste soort op haare wijze schilderen genaamt Batex of 't Selindangs, die men voor 5 tot 8 à 10 Schellingen het stuk kan kopen daar benevens makense ook voor de Gemeene man haar kleeden, diese om 't onderlijf dragen welke een en het ander bij haar al Euwen in gebruik geweest is, zijnde niet anders als de armoede de ware oorsake dat de vertierden fijnste kust. en Souratse kleeden, dagelijx declineert ende daarenteegen haar eijgen geweeft door de vermenigvuldiging der arme menschen ook meer en meer is toegenomen; Java en heeft geen munt nog gout, of silvermijnen, die bekendt sijn en hebbe voor de komste van de Europeanen haar simpel met trocqueeren, het een voor 't ander beholpen waar na in den beginne voor onse komsten indien de Spanjaarden en Portugeesen bij Javanen; om deese omleggende volkeren meest met Spaanse realen te mark quamen daar sij met er tijd moije somme kontanten door vergader hebben, dog wij ter contrarie hebben na dato daar kostelijker kleeden, als hare Javaanse en veel amphioen na toe gebragt waar door haar geld geconsumeert, en ook verteerd is, en nog dagelijx komt te minderen tot het welk de oorlogen meede het haare gedaan hebben zoodat in 't noort ooster gedeelte van dit Eijland na de kant van Sourabaija quaalijk Spaanse matten meerder gesien werden, of te vinden sijn blijvende Evenwel de vertier, van onse fijne kleeden amphioen, en Coopmanschappen, nog al meest op een voet, voor zo veel de hofsgroten, en vermogende onder haar lieden die met waren en het weinig contant (in comparatie van de voorgem: tijd der Spanjaarden en Portugeesen) recontreeren en betaalen konnen sonder dat gem. haar eijgen slegt geweeft, waarvan de arme lieden en gemeente haar bedienen, daar veel deel of gemeenschap meede heeft dierhalven en steekt ook geen groote swarighijt in. zo bij voorsetting van de Collonie onse ingeseetene daar ook wat meerder werk van quamen te maken, als een sake zijnde dat wij haar sodanigen

geleegendheijd met geen billijke reeden beletten kunnen voornamentlijk als hij door de armoede daartoe meede genootsaakt, en genoegzaam gedrongen werden. Het is bekend dat de Javanen haar cattoen garen heel sterk en deugdsaam is en zij kunnen haar ook zo wel behelpen en zo goedkoop leven, als de natien op de westerse indische comptoiren, oversulx zoo soude wij eerder mogen hopen, en het daar op kunnen toelagen, om in 't vervolg indien sij meerder quantijt grove Lijwaten aanmaken, als zij van doen hebben deselve onder de retouren na Europa met voordeel om te zetten ende haar dan ligtelijk wel kunnen Leeren en gewennen, tot het weeven van salemporis en Parkallen of sulke soort als daar gewilt zijn: d' Indigo Plant wil hier bijzonder wel groeijen en wort d' Tinctuur in een grote quantiteit in cuippen, off potten vergadert tot het verven van voorgem. kleeden gebruikt en hout een zeer couleur, daar omtrent de souratse cormandelse niet wijkende maar die tot een harde consistentie te maken, gelijk op de voorgem. plaatsen geschiet daar en sijn de natien niet als door dwang, ofte teegen haar geneegentheijd toe te brengen om dat de bladeren hier zo veel verw niet uijt en geeven, en daar ook grooter moeijten voor luije menschen aan vast is, en soude daarom D. E. Comp. aan de Javanen uijt eijgen sinnelikhijd niet een pond krijgen indien sij daaromtrent door de ijver en 't ontsag van zijn Ed. de Heer Generaal Van Hoorn niet gestadig angepord, en bewoogen wierden. tarw te planten is hier wel geprobeert, maar nog noijt wel gesuccedeert, omdat het zaat te ouwt en reels van de worm doorgeteekend was. soodats half opgeschooten zijnde wederom is overgaan zonder vrugten voort te brengen dog als men zaat vers en goed in sijnen airen konde krijgen voornamentlijk uijt een warm klimaat, als Souratta, en Bengalen So meene ik dat desalve in de hoge Landen daar men een schoone vette grond, en een kouder lugt als bij de stranden heeft, wel groeijen en vrugten geeven zoude dat ik wel soude hebbe ondernomen, ingevalle goed zaat hadde kunnen krijgen en mijn ommeslag reets niet al te groot was geweest, om hetselve te kunnen beheeren.

Clappus-Olij te maken Touacq lijfferen arrac branden, kalk, steen, en pannebackerijen, het van groente moeskruijden &cta. daar kunnen veel lieden een stuijver meede winnen, en van be staan, en soude met de vermeerdering, an de menschen na proportie ook toeneemen gelijk meede alderhande ambagten die bijzonder nut in een Colonie sijn en dagelijx vermeerderen, voor namentlijk onder de inlanders (bij gebrek van genoegsaam getal van Europeanen.) vermits zij door geen Gildens bepaald werden, en het selve een ieder eeven vrij staat om sig daarvan te moogen bedienen.

De visserij ter zee is een seer voordeelig werk van groot belang, en soude van tijd tot tijd verder na deese en gene Eijlanden, alsoo de vis hier omtrent schaars begint te werden (almeede uijtbreijden).

En Eijndelijk

De negotie en het varen ter Zee daarbij kunnen ook veel menschen baar werk vinden, waaromtrent de Heeren 17^{en} in voortijden veele consideratie gehad, en swarighijd gemaakt hebben. hoe verre men het selve de burgers en in geseetenen toelaten zoude, ende met goed reeden hebben geoordeelt best te weesen, haar liever tot den landbouw, ambagten, en winkelneeringen te animeeren gelijk in het generaale reglement van A°. 1680 titul 12 omstandig komt te blijken, dog die groote leermeester de tijd en de ondervinding heeft jegenwoordig die twijffeling genoegsaam opgeheldert en dan sien dat men niet meer behoeft te dugten dat de burgers en ingeseetene haar te veel de vaart attacheeren, en de E: Comp. te nadeelig weesen soude, dewijle sij niet teegen de Chineesen, Malijers, Javaanen, en andere deese natien (de coopmansz. hoe langer hoe meer selfs uit haar land ons toebrengeende, bestaan kunnen, of ten minsten niet waardig is, zo zoude daar zo wijng overschieten dat het de risico en de moeijte niet waardig is waardoor onse burgeren ingeseetenen haart en Commercie ter Zee metter tijd zodanig is komen te declineeren, dat het daar meede niet veel meer om 't lijff heeft, haar wetende voordeliger te behelpen met de overschietende waaren van de gem. handelaars teegen haar vertrek aan te slaan, op dewelke na verkoop van eenige maanden een ruijmen Intrest kunnen overwinnen sonder datse haar geld over zee behoeven te waagen, ofte groote schade te vreesen hebben.

Waar Meede

Ik meene veele dienstige zaken tot bevordering van de Colonie te hebben aangewezen. wanneer men hetselve met meerder Ernst wilde bij den hand neemen als tot nog toe geschied is welken nut en noodzakelijkheid tot verseekering van deese landen D. Ed. Heeren 17^{en} al van outs seer wel begreepen hebben in haar Ed. notabel discours over de Colonie deeser landen bij haare missive van 21 Sept. 1644, seggende sonder dewelke den staat van D. E. Comp. bij onver wachte toevallen in korte soude kunnen veragteren ende tot irreparable ongemacken komen te vervallen, overeen stemmende met het gerequireerde advijs van die staatkundigen en wijsen generaal Maatsuijcker aan gem. Heeren 17^{en} overgesonden de 03 dato 18 Januarij 1651 lujdende in sijn Ed. inleijding als volgt.

Mijn Heeren voor deesen heb ik op negombo op het Eijland Ceijlon bij seekere brief aan Uw Ed. geschreeven en op 26 januarij 1647 mijn gevoelen verklaart aangaande het stichten der nederlandsche Colonien in deese landen zijnde namentlijk geweest, dat deselve mijns oordeels het bequaamste en eenigste middel sijn om s' Comp. staat in India te vesten, ende de lastige guarnisoenen die de selve te onderhouden heeft te besnoeijen, en dat UW Ed. geen reeden of oorszaak hebben om over het formeeren van deselve al te swaarhoofdig te zijn, nadien zij Reede op Batavia als Elders redelijken wortel geset hebben, uijt welke van tijd tot tijd van selve sullen aangroeijen en toeneemen mits de overheijd daar de goede hant aanhoudende welke mijn gevoelen ik naderhand bij resumtie der generaele brieven sedert eenige jaren herwaart aan Uw Ed. gesz. gevonden heb, over een te stemmen met het laatste advijs van d' Heer Generaal Anthoni van Diemen hoogloffelijker memorie opdat ik alhier niet aan en roere wat gevoelen de voorige heeren gent. doorgans hebben gehad, die sake aangaande, uijt hare gehouden ordre in gouverno genoegsaam blijkende welke opinie ik mij dan ook liet voorstaan op sodanige goede en vrugtelijke insigten gesondert te weesen, dat ik noijt en hadde gedagt iemand gevonden soude werden, kennissevan 's Comp. (?) Maxime intentie, en oogwit hebbende die met Ernst het contrarie soude kunnen sustineeren.

Verders 6den Ten laatsten word gesegt dat wij ons moeten Spiegelen aan het Exempel der Portugeesen die door middel van haare Colonie 't ondergeraakt zijn, dat onder Correctie seer onwaaragtigh is, want die de Constitutie ende gelegenheit van der selver staat en de regeering in dese landen wel wil insien sal moeten bekennen dat de selve door geen ander middel tot nog toe staande zijn gebleeven als een door de meenigste der Coloniers die haar in plaatse van Soldaaten strecken, en sonder dewelke zij na menschelijk oordeel al lang 't ondergebragt en vergeten waren sodat, dat Exempel 't eenemaal voor mijn gevoelen militeert het selve wonderlijke bevestigden, beslujtende gem: sijn Ed. dit advijs met dese Expresse zeeker ende gewis zijnde dat de nederlandsche Colonien geen grooter partije zijn hebbende als de gierighijt der hooge ministers bij de andere nalien meer profijjt ziende ende dat gem. Heeren 17^{en} ten principalen gestadig bij haar gevoelen voor de Colonien zijn gebleeven voornamentlijk aangaande bata. blijkt bij haar Ed. missive van 3 8ber 1656 in de materie van Batavia en wat na agteren, ook in die van Taijoan Item missive van 6 October A°. 1688 en nog verschijde andere jonger brieven, daar inne de Bataviaschen lantbouw, ernstig gerecommandeert werd, zijnde 't maar al te zeeker dat D. E. Comp. in deesen tegenwoordigen beswaarden staat, dat de lasten, de winste, zoo merkelyk beginnen te surmonteeren het op die voet onmoogelyk lange zal kunne gaande houden, maar noodzakelyk iets uijtdenken, en andere Mesures en middelen sullen moeten bij der hand neemen, om deese landen te verseekeren, dewelke andersints bij de minste quade toevallen in groot perijkel zoude kunnen raken, om ons eens onverwagt en schielijk door de een of de andere Europiaan (daaronder de Engelse wel het meeste te vreesen zijn) afhandigt gemaakt te werden daar God ons voor bewaren wil, en hope de Heeren Meesters tijdig in voorsien zullen.

*Bij een gebragt en opgesteldt in mijn stille Eensaamhijd op Seringsing
ultimo Junij A° 1705
(onderstond) was geteekendt*

C. CHASTELEIN.

